

съзнанието му функционира като психическа реалност, побираща останалите, „външни“ спрямо него (психически) реалности. „Упълномощеното“ съзнание на някои от тези персонажи пречупва, от една страна, своята реалност чрез самосъзнаване, а, от друга, прониква в съзнанията на другите персонажи, провокира тяхното „съзнаване“ и диалогизира с тяхната самопреценка. В този смисъл не бива да ни учудва, че Фани изведнъж, сякаш от „нищото“, изважда изключителни познания по философия, за да може, надскачайки себе си, да поеме бремето на „всеобемащо съзнание“.

В крайна сметка разказвачът все пак си запазва правото на свърхконтрола, като упражнява ролята си на обгръщащо съзнание в смисъла на Бахтин. Така всичко, което персонажите „не съзнават“, се компенсира от съзнаващия разказвач. В „Тютюн“ напр. татко Пиер *„не съзнаваше, че великодушното му идееше от чувството за виновност, причината на което беше историята със Зара. Още по-малко съзнаваше той, че Мария беше решила да скъса с формулите...“*; фон Гайер „съзнава“, че мечтата за немско могъщество е недостижима; това, което той не съзнава - *„че беше германец от преди хиляда и петстотин години“* - се привнася от разказвача, който разширява индивидуалното съзнание до колективното несъзнавано (в смисъла на К. Г. Юнг).

Отделните герои взаимно се „подстрекават“ към „съзнаване“: *„Ти съзнаваш много добре, че това е съвсем недостатъчно за тебе, нали?“*, *„Вие не съзнавате още, че истината не е във ваша полза...“*, *„Не съзнаваш ли, че Зара е подла...?“*, *„Но, мила, съзнаваш ли какво говориш?“*. Винаги остава някой, който да поеме „щафетата“ на съзнаването: Мария „съзнава“ някои неща за баща си преди него; Борис „съзнава“ вместо Мария постепенния упадък на съзнанието ѝ; когато обаче Борис стига до границите на самосъзнанието си, Ирина продължава да „съзнава“ вместо него.

„Съзнаването“ понякога може да изгради втори план на общуване, задкулисен диалог на фона на манифестирания диалог, който протича като ритуален и фалшив. Тогава вербалното общуване получава корекция чрез невербалния, непосредствен обмен на мисли. Такъв е например разговорът между Мария и Зара в началото на „Тютюн“: *„... - Ах!... Така ли? - Мария се разсмя. (Значи, търсиш параван!) - Да, мила!... (Само ти ли имаш право да пазиш името си!)“* (Т, I, 74). Аналогично изградени диалози могат да се открият и в останалите Димови романи. „Осъзнатото“ в подобни случаи предоставя обща комуникативна база на двамата